Жоңғар шапқыншылығына қарсы күрестің көшбасшылары

*

Қазақ халқының күш біріктіре бастауы

- **Жоңғар**Жоңғар шабуылының салдарынан қазақтардың басына түскен аса ауыр **жағдай**Жоңғар шабуылының салдарынан қазақтардың басына түскен аса ауыр жағдай оларды қалайда күш біріктіруге мәжбүр етті. Осылай ету қажеттігін үш жүздің **өкілдері** түгел түсінді.
- **Жауға соққы беруді ұйымдастыру жөнінде бастама көтерген Кіші жүздің ханы Әбілқайыр**Жауға соққы беруді ұйымдастыру жөнінде бастама көтерген Кіші жүздің ханы Әбілқайыр болды. Ол **1723**Жауға соққы беруді ұйымдастыру жөнінде бастама көтерген Кіші жүздің ханы Әбілқайыр болды. Ол 1723 жылы 20 мың жауынгері бар жасақты бастап, жоңғарлардың қандас одақтасы Еділ бойындағы қалмақтарға қарсы бірнеше жеңісті жорық жасады. Өз тылын осылайша қауіпсіз еткен ол қалың қолын бастап, **Сырдария**Жауға соққы беруді ұйымдастыру жөнінде бастама көтерген Кіші жүздің ханы Әбілқайыр болды. Ол 1723 жылы 20 мың жауынгері бар жасақты бастап, жоңғарлардың қандас одақтасы Еділ бойындағы

1635 жылы Монғол мемлекетінің 2-ге бөлінуінен Жоңғар мемлекеті құрылды. Басшысы Батур Хунтайшы болды (1635-1653).

Қазақтар мен ойраттар арасындағы жайылым жер үшін күрес XV ғ. бастап басталды.

XVII-XVIII ғ. мемлекеттің територриялары

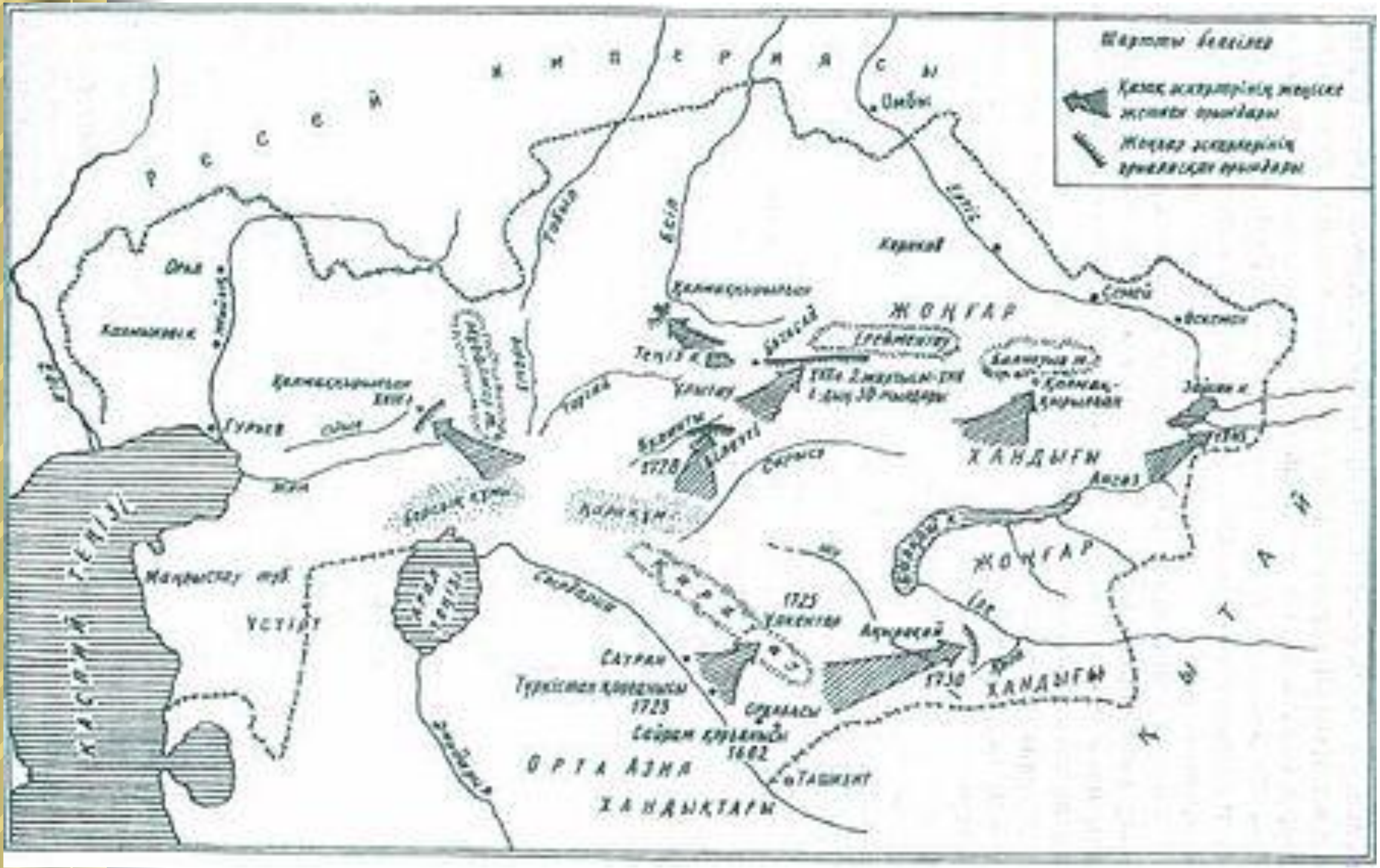

Қазақ хандығының территорияс

Тәуке хан (1680 – 1715 жж.)

- Тәуке хан – қазақ халқының тарихи санасында өзінің кемеңгерлігімен, даналығымен, әділдігімен, бітімгерлігімен сақталған хандарымыздың бірі. Жеті жарғы атты заңдар жинағын енгізген кемеңгер әрі әділетті билеуші.
- Тәуке хан тұсында тұрақты мемлекеттік органдар: Хан кеңесі, Билер кеңесі қалыптасты.
- Дау-дамайлар үш жүздің әйгілі, әрі беделді билері (Төле, Қазыбек, Әйтеке) қатысуымен шешілетін болған.

Жәңгірдің баласы Тәуке хан тұсында (1680-1718) Қазақ хандығы нығаяды.

Жеті жарғы - жеті әдеттік құқықтық жүйеден тұратын қоғамдық қатынастарды реттейтін салалардың жиынтығы. Олар: жер дауы, жесір дауы, құн дауы, бала тәрбиесі және неке, қылмыстық жауапкершілік, рулар арасындағы дау, ұлт қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Билер кеңесін құрып, оның билік ауқымын кеңейтті.

Әбілқайыр хан (Әбілқайыр Мұхамбет Ғази Бахадүр хан;1693-1748) – 1718-1748 ж.ж. билік құрған Кіші жүз ханы. 1710 жылы Қарақұмдағы халық жиынында жас Әбілқайыр Кіші жүз әскерінің қолбасшысы және хан болып сайланды, ал түмен басы болып атақты Бөгенбай батыр тағайындалды.

- **Әбілқайыр хан**, **Әбілқайыр Мұхаммед Қазы Баһадүр хан** (1693 — 12 тамыз 1748) — хан, қолбасшы, 1718—1748 жж. билік құрған Кіші жүз ханы. 1708 - 1709 жылдары башқұрттар Әбілқайырды өздеріне хан етіп сайлаған. Ол – кейін өзінің күшімен, айласымен, шабуылды ұйымдастыра білушілігімен даңқы шығып, хандыққа қол жеткізген, батырлығы мен өркөкіректігі, ақылдылығы мен биліkқұмарлығы, саяхатшылығы мен бірбеткейлігі астасқан қайшылығы мол күрделі тарихи тұлға. 1720 жылы қыркүйек айында қазақ әскері мен орыс-қазақтар арасында Самара өзенінің бойында қанды шайқас болды. Тұтқынға түскен 50 қазақ жігітін өлтіріп, «ерлік жасағаны үшін» атаман Никита Бородин Ресей патшасы І Петрдің мақтау грамотасымен марапатталады.

Абылай Хан (1711 – 1781)

- Абылай Хан (шын аты
- Әбілмансұр)қазақ ханы, батыл қолбасшы.
- 15 жасында жоңғарларға қарсы соғысқа қатысып,ерлік көрсеткен.
- Орта жүздің Ханы Әбілмәмбетпен
- бірлесіп елді шығыстан торыған жауға қарсы күреске ұйымдастырды.

MyShared

Сұлтан Абылай

- Абылай Жоңғар шапқыншылығы кезінде Ресей империясының құзырына сене отырып, халықтың тыныштығын және мемлекеттік мәртебесін сақтай білді.
- 1740 жылдың 28 тамызында Әбімәмбет пен Абылай Сұлтан
- Орынборға келіп Ресейдің қарамағына кіруге келісім береді.
- Орынбор комиссиясының төрағасы Урусованың мақсаты – бүкіл Орта жүзді Россия империясына қосу еді.
- 1742 жылы Абылай аң аулап жүріп, жоңғарлардың қолына тұтқынға түсіп қалады.
- Оны жоңғарлар бір жылдан кейін Орынбор губернаторы И.И.Неплюеванын араласуымен босатады.

MyShared

ДАНА БИЛЕУШІ

- Хан Абылай – Қазақстанның аумақтық тұтастығын қалпына келтіре алған көрнекті мемлекеттік қайраткер. Ол ел билеген кезде мемлекетте айтарлықтай өзгертулерді жүзеге асырды. Хан Абылай (1771-1781) – барша қазақ даласында беделі талассыз болған соңғы қазақ ханы.
- Драмалы, тіпті, аңыз өмір, батыл мінеі, ерекше дарындылық – жетім Әбілмансұрға ұлт батыры болуды жазды. Оның қазақ тарихындағы орнын бағалау қиын. Ол – азаткер-батыр, дана билеуші, шебер мәмілегер.

ҰЛЫ САЯСАТКЕР

лмағайып сұрапыл заманда есеңгіреген елге ес кіргізіп, бір тудың астына біріктіре білген Абылай ерлігі мен ақыл-парасатын қатар жұмсаған сарабдал саясаткерлігінің арқасында қазақ халқын жойылып кетуден сақтап қалды. Осылайша, туған халқының кемел болашағын аңсаған ол өз дәуірі артқан ұлы жүкті қайыспай көтеріп, ел алдындағы перзенттік парызын атқарып кетті. ***Нұрсұлтан Назарбаев***

- Бөгенбай батыр (1690 - I778)
- Батырлығы мен қолбасшылық дарыны арқасында Бөгенбай үлкен құрметке бөленіп, ерлігі ел аузында аңызға айналып кетті. XVIII ғасырдың бірінші жартысында қазақ даласын қорғауда Бөгенбай батыр қамал бұзар қайратымен көзге түсті. Олжабай, Қабанбай, Малайсары секілді дарабоздармен қоян-қолтық Көксерке атын борбайлап, қазақ халқының тәуелсіздігі жолындағы талай қанды айқастарға қатысты. Бөгенбайдың қалмақтармен және қытай әскерлерімен болған қиян-кескі шайқастарда көрсеткен қайраты сол кезеңдегі жорық жырауларының толғауларында мәңгі өшпес өлең тілімен өрнектеліп қалды. 1725-1727 жылдары Бөгенбай батыр Абылай ханмен бірге қазақ қолын басқарып, осы ұрыс нәтижесінде ойсырай жеңілген онсон қалмақ әскері Түркістан мен Саураннан Жоңғар Алатауының арғы жағына қуылған болатын. 1756-1758 жылдары Бөгенбай батыр Талқы түбінде Шығыс Түркістанға алғаш рет аяқ басқан қытай әскерімен қиян-кескі шайқасқа қатысты. Бұл

- Құттымбет (Құтпанбет) ұлы Наурызбай (1706-1781) жоңғар басқыншыларына қарсы күресте аты шыққан атақты батырлардың бірі, белгілі қолбасшы. Шыққан тегі Ұлы жүздің Шапыраштты тайпасының Асыл руынан. Мекені Алматы қаласы маңындағы Жалпақтөс, Серіктас деген жерлер.
- Ел басына түскен ауыртпалық өзге замандастары сияқты Наурызбайды да ерте есейтеді. Оның ересектер қатарына қосылуына нар тұлғалы алып денесі де септігін тигізген сияқты. Халық жадында оның «Торы ала тұлпарды, түйе тұрпатты» батыр бейнесінде қалуы да содан.
- Наурызбайдың өмірі жоңғарларға қарсы күресте өтеді. Ол атақты Аңырақай шайқасына қатысып, жиырма үш жасында қалмақ батырлары Шамалхан мен Қаскелеңді жекпе жекте өлтіріп, батыр атанады. Батырдың ерлігіне риза болған елі: «Наурызбайдың екпіні таудан асқан тасқындай. Қалмақты қойдай қырады, оттан судан тартынбай. Тор ала тұлпар астында, шойын шоқпар қолында. Түйе тұрпатты тұтқыр ер, оңды солды ұрады» деп, оның атын жырға қосып, мақтан тұтады.

Шақшақұлы Жәнібек (? – 1751) – жоңғар шапқыншылығы кезінде ел тәуелсіздігі үшін күрескен атақты батыр, «Ақтабан шұбырындыдан» кейін босқан елдің басын қосып, азаттық күресін ұйымдастырған, Бұқар жырау сөзімен айтқанда: «Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Қаз дауысты Қазыбек, Шақшақұлы Жәнібек, Ормандай көп орта жүз, содан шыққан төрт тіректің» бірі. Мұның сыртында ол ауыздыға сөз бермеген, қиянатқа жол бермеген әділ би, діни сауаты мол молда кісі болған. Шыққан тегі – Орта жүздің Арғын тайпасынан. Халық өзінің сүйікті ұлын кезінде «Шақшақ Жәнібек», «Шақшақұлы Жәнібек» деп атап кеткенімен, Шақшақ оның әкесінің де, руының да аты емес, үшінші атасының аты. Шақшақтан Көшей, Көшейден Қошқар, Қошқардан Жәнібек туады.

1705-1785 жылдар
шайқасында Райымбек батыр
екі жүздей ұрыстарға
қатысып,қырық тоғыз ірі
шайқастарды басқарған.17
жасында жоңғар
басқыншыларына қарсы
күресте ерлік көрсетіп,бастыр
атанады.

- **Айтолқын-Абылай ханның қызы,18ғасырдағы соғыстарға қатысып, ерлік көрсеткен.Жандәлі-Найман тайпасынан батыр қыз.Қазақ-жоңғар шайқасында ерлігімен бірге майданға шыққан.Айбике-қазақтың батыр қызы, өзінің уақытында палуан ретінде танылды.Бұланбай батырдың жақын серігі,Абылай хан өзімен бірге барлаушы командирі ретінде алып жүрді.Назым-Қабанбай батыр мен Гауһар батырдан туған қаһарман қыз.Әкесімен бірге соғысқа жиі аттанған.Есенбике,Ботакөз, Бопай,Бәтима**

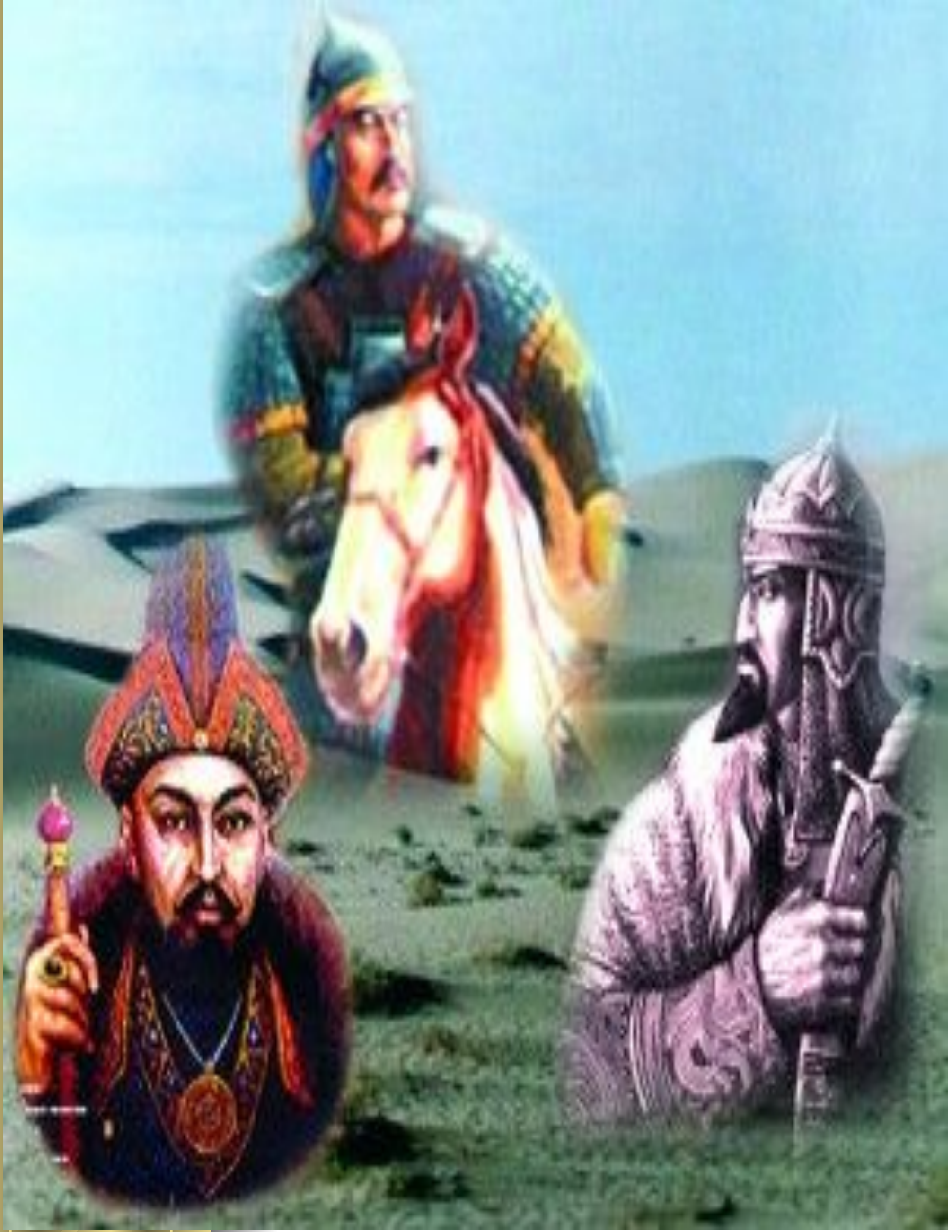

Жоңғарияның ханы Қалдан Серен 1745 жылы өліп, оның мұрагерлері таққа таласты. Осы кезден бастап Қытайлардың Манчжурлік Цин империясы жоңғарларға шабуыл жасай бастайды. Ол алдымен Сыр бойындағы қалаларды азат етуге кірісті. Ол бұл жорықта қазақ әскерлерін үш топқа бөлді. Бірінші тобын Қанжығалы Бөгенбай мен Үмбетей жырау басқарды. Екінші қолын Жәнібек батыр басқарды.Үшінші негізгі қолды Абылайдың өзі басқарды. Бұл топта әйгілі батырлардан Қаракерей Қабанбай, Батыр Баян, Сырымбет, Малайсары, Жанұзақ болды. Нәтижесінде Қазақ әскерлері Жаңақорғанды, Шымкентті жаулардан тазартты

Жоңғар шапқыншылығына қатысқан Қасабай батыр

ҚАЗАҚ БИЛЕРІ

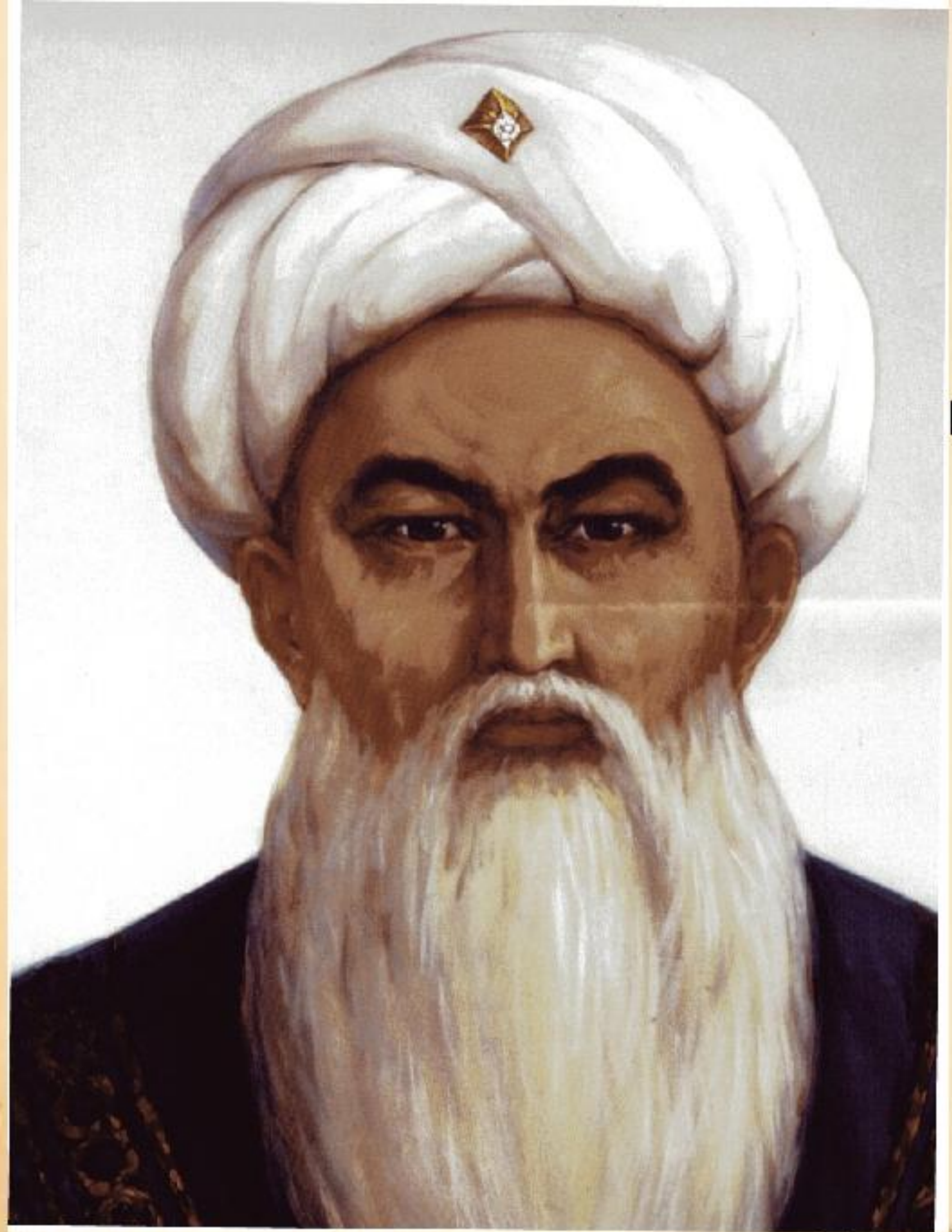

Төле би

(1663-1756)

- Төле би 1663 жылы қазіргі Жамбыл облысы Шу өңірінде туған. Ұлы жүздегі дулат тайпасының жаныс руынан. Әлібекұлы Төле бидің атасы Қожамбердіұлы Құдайберді би Есім хан мен Тұрсын хан егесі кезінде, Есім ханды қолдаған. (Қазыбек бек Тауасарұлының "Түп-тұқияннан өзіме дейін" кітабынан) Бала күннен жас Төле әкесіне еріп жүріп ел көреді, жұрт таниды, қазақ халқының ақындық-шешендік өнерінен тәлім алады. Он бес жасынан ел билігіне араласып, ақыл-парасаттылығы, әділ шешімі, шешендік өнерімен көзге түседі.

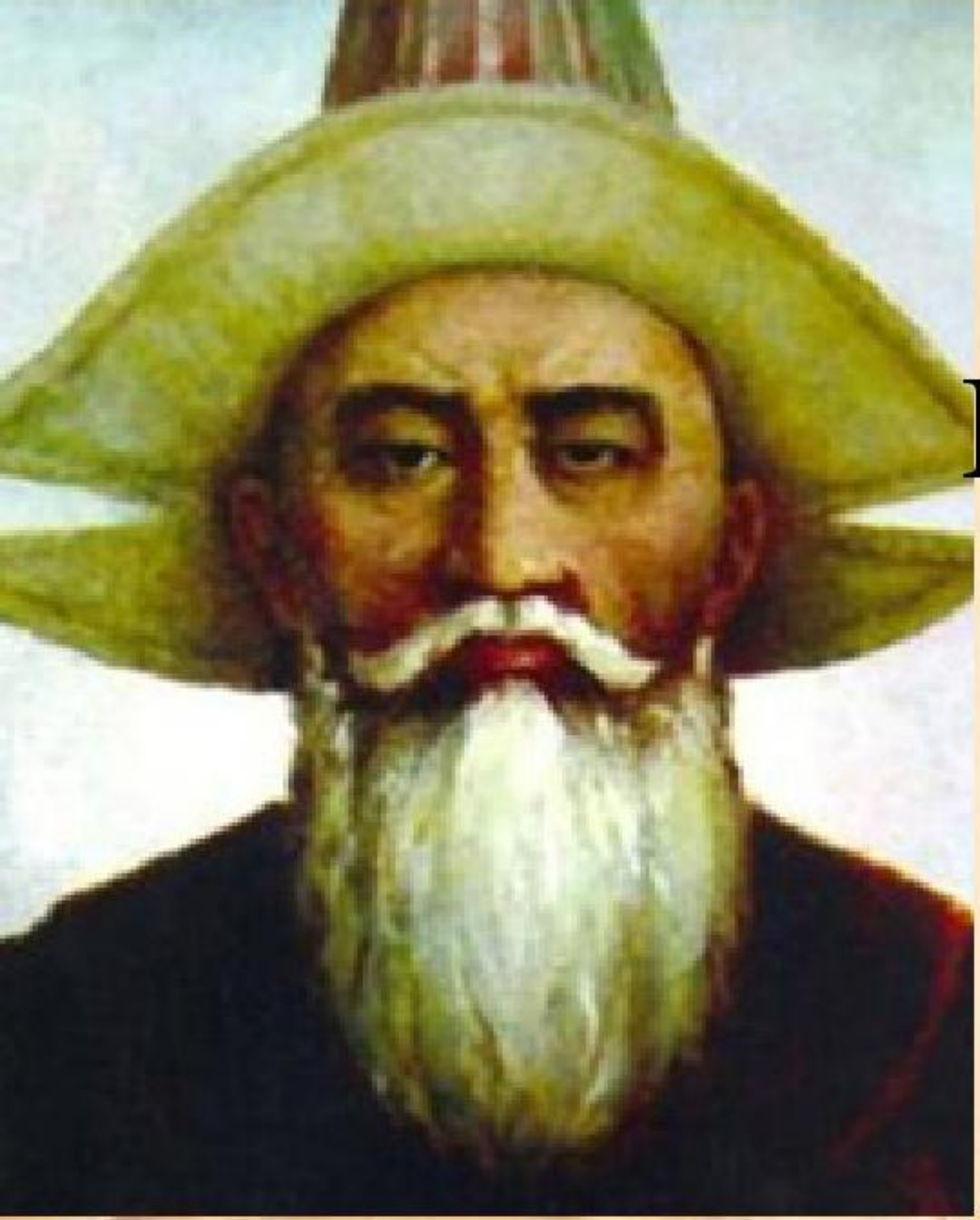

Қазыбек би
(1667-1764)

Қазыбек би 1667 – 1763

- Қазақтың атақты биі. Қазақ жүздерін басқаруды реттеу ниетімен Тәуке хан Ұлы жүздің биі етіп Төле биді, Кіші жүзге Әйтеке биді, Орта жүзге Қазыбек биді тағайындайды. Халық ауыз әдебиетінде сақталып қалған аңыздар мен кейбір архивтік мәліметтер бойынша, Қазыбек би Келдібекұлы "Тәуке хан заңдарының жинағын" өңдеуге қатысқан

MyShared

Әйтеке би
(1644-1700)

Әйтеке би 1689 - 1766

- Әйтеке Байбекұлы - қазақ халқының бірлігін нығайтуға үлкен үлес қосқан атақты үш бидің бірі, мемлекет қайраткері. Әлім тайпасының Төртқара руынан шыққан. Әмір-Темірдің бас кеңесшісі Ораз қажының бесінші ұрпағы. Бүкіл парсы, өзбек, қырғыз, қазақ жұрты "Синесоф буа" (жаны пәк жан) атаған Сейітқұл әулиенің үшінші ұрпағы. Әбілқайыр ханға дейін Кіші жүздің сөзін ұстаған қазақтың биі. Есім хан тұсында Самарқанды билеген Жалаңтөс батырдың немересі. Бұл би де Тәуке ханның ұлы заңы «Жеті жарғыны» жасауға қатысқан.

MyShared

Ұлт-азаттық қозғалысының жетекшілері және оған қатысушылар

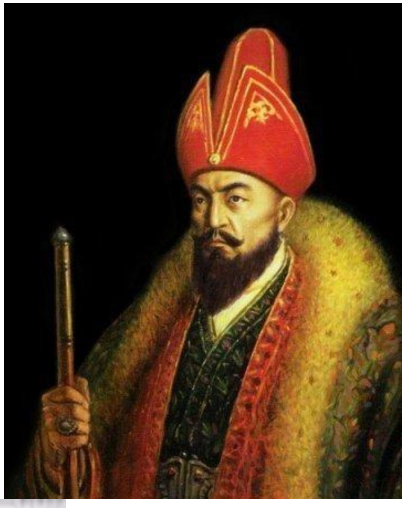

Қортынды:

Қазақ жері кең байтақ әрі өте бай жер. Өзінің жер, суларымен ол көптеген елдерді қызықтырды. Бірақ біз ұзақ жылдар бойы күресу нәтижесінде өзіміздің белсенділігімізді сақтап қалдық. Біз әлі де көптеген елдерді қызықтырудамыз, бірақ бес саусақты бірге жұмылдырсақ бізге қарсы ешкім тұра алмасы айдан анық.

Қазақ халқының жоңғар шапқыншылығына қарсы күресінің тарихи маңызы

- **Сонымен XVIII ғасырдың екінші ширегінің бас кезінде қазақСонымен XVIII ғасырдың екінші ширегінің бас кезінде қазақ халқы өз азаттығыСонымен XVIII ғасырдың екінші ширегінің бас кезінде қазақ халқы өз азаттығы жолындағы Отан соғысынСонымен XVIII ғасырдың екінші ширегінің бас кезінде қазақ халқы өз азаттығы жолындағы Отан соғысын жүргізді. Жалпы-қазақтық біріккен әскери жасақ жоңғарСонымен XVIII ғасырдың екінші ширегінің бас кезінде қазақ халқы өз азаттығы жолындағы Отан соғысын жүргізді. Жалпы-қазақтық біріккен әскери жасақ жоңғар басқыншыларына ұйымдасқан түрде үсті-үстіне соққыСонымен XVIII ғасырдың екінші ширегінің бас кезінде қазақ халқы өз азаттығы жолындағы Отан соғысын жүргізді. Жалпы-қазақтық біріккен әскери жасақ жоңғар басқыншыларына ұйымдасқан түрде үсті-үстіне соққы бере бастады. Мұның өзі көбінесе қазақтың үш жүзінің, бүкіл қазақ халқының күш-жігер біріктіруінің арқасында мүмкін болды. Қазақ халқын түгелдей қырып жіберу қаупі ел билеушілерін бұрын болған алтыбақан алауыз ырың-жырынды ұмытуға, бас қоса бірігіа, жоңғар әскерлеріне үсті-үстіне соққы беруге мәжбүрлікпен жұмылдырды.**
  Қазақтың билеушілері, билері мен батырлары қазақ мемлекеттілігінҚазақтың билеушілері, билері мен батырлары қазақ мемлекеттілігін қалай да сақтап қалуға күш-жігерін барынша аямай жұмсады. Бұланты және Аңырақай шайқастарыҚазақтың билеушілері, билері мен батырлары қазақ мемлекеттілігін қалай да сақтап қалуға күш-жігерін барынша аямай жұмсады. Бұланты және Аңырақай шайқастары қазақ сарбаздарының жауынгерлікҚазақтың